

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

2021

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 80

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na tipheji ta 26.

SWITSUNDZUXO EKA VAKOREKETI

- Xiletelo lexi xa makoreketelo xo va xiletelo eka vakoreketi.
- Xi ta kaneriwa na swipano swa vakoreketi va swifundzankulu ku nga si sunguriwa ku koreketa etindhawini to hambanahambana.
- Tinhlamulo ta vakamberiwa ti fanele ku tekeriwa enhlokweni ku ya hi vuswikoti bya vona.

SWILETELO SWA MAKOREKETELO

- Laha mukamberiwa a nga hlamula swivutiso swo tlula nhlayo leyi languteriweke, koreketa nhlamulo yo sungula. (**Mukamberiwa a nga fanelangi ku hlamula xivutiso xa xitsalwana na xa ximbangu swa muxaka wun'we wa tsalwa.**)
- Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso hinkwaswo swa mune eka XIYENGE XA A, (swithokovetselo swa ndzawulelo), koreketa swimbirhi leswo sungula ntsena.
- Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso swimbirhi swa xitsalwana kumbe swimbirhi swa ximbangu eka SWIYENGE swa B na C, koreketa nhlamulo leyo sungula, u tshika leyi landzelaka. Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso hinkwaswo swa mune, koreketa ntsena swivutiso leswo sungula eka XIYENGE xin'wana na xin'wana, ntsena loko ku ri leswaku mukamberiwa u hlamurile xivutiso xin'we xa xitsalwana na xin'we xa ximbangu.
- Loko mukamberiwa a nyika tinhlamulo timbirhi laha yo sungula yi vaka yi hoxekile, leyi landzelaka yi va yi ri leyi faneleke, koreketa nhlamulo leyo sungula u tshika leyi landzelaka.
- Loko tinhlamulo ti nga nomboriwani hi mfanelo, koreketa ku ya hi xiletelo xa makoreketelo.
- Loko xihoxo xa mapeletelo xi ri na nkucetelo eka nhlamuselo ya nhlamulo, xi hoxise. Loko xi nga kuceteli nhlamuselo, xi nyike nkutlunya.
- **SWIVUTISO SWA XITSALWANA**
 - Loko xitsalwana xi komile ku tlula ntsengo lowu languteriweke wa marito, u nga xupuli mukamberiwa hikuva u ta va a tixupurile eka timaraka ta xivumbeko. Loko xitsalwana xi lehe ku tlula mpimo, koreketa ku ya hi vuswikoti bya mukamberiwa kutani mi kana na vakoreketinkulu. **Tirhisa tirhubiriki ta makambelelo eka XITANDZHAKU XA A na XITANDZHAKU XA B ku kambela switsalwana swa vakamberiwa.**
- **SWIVUTISO SWA XIMBANGU**
 - Loko mukamberiwa a nga tirhisangi mimfungho yo tshaha, **a nga xupuriwi.**
 - Eka swivutiso leswi lavaka MAVONELO NA MATITWELO, a ku na timaraka leti nyikiwaka eka tinhlamulo ta INA/E-E kumbe NDZA PFUMELA/A NDZI PFUMELI. Ku seketela hi kona ku averiwaka timaraka.
 - Tinhlamulo ta HI SWONA/A HI SWONA kumbe MHAKA YA NTIYISO/MAVONELO a ti averiwi timaraka. Ku seketela hi kona ku averiwaka timaraka.

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI**SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO****TSIMA RA VUTLHOKOVETSERI – MJ Baloyi et al.****XIVUTISO XA 1 (XITSALWANA)****VA GOVHA XITAFU – MT Mahuntsi****SWITSUNDZUXO**

- Tirhisa swikombiso leswi landzelaka tanihi swiletelo swo koreketa xivutiso lexi.
- Mahlamulelo ya nga hambana ku ya hi matwiselo ya mukamberiwa ya xitlhokovetselo.
- Tirhisa rhubiriki leyi nga eka papila ra 25 ku koreketa xivutiso lexi.

TINHLAMULO LETI LANGUTERIWEKE

Mutlhokovetseri u tirhisile ririmi ra vutshila ku hlamusela hi vanhu lava ngenelaka tipolitiki hi xikongomelo xo tifumisa na leswi va hanyisaka xiswona. Leswi swi tiyisisiwa hi ku tirhisiwa ka ririmi ro fuwa no hlawuleka.

- Eka ntila wa 1 lowu nge: 'A hi hinkwavo va swi twisisaka, vo govha xitafu', mutlhokovetseri u tirhisile xivulavulelo xa 'ku govha xitafu', lexi vulaka ku khandziya movha kumbe xitimela xi ri karhi xi famba, ku hlamusela hi vanhu lava ngenelaka swa tipolitiki va ri hava ku twisisa leswaku tipolitiki ti fambisana na vutihlamuleri kumbe ku tinyiketela ku tirhela rixaka, ku nga ri ku tifumisa.
- Ku komba hilaha vanhu lava va kumaka switulu swa vurhangeri swi nga fanelangi, va swi kumaka va nga swi langutelangi naswona va nga tiyimiselangi, leswi endlaka leswaku va tsandzeka ku rhangela hindlela ya mfanelo na vutihlamuleri, mutlhokovetseri u tirhisile rhavi ra xitlhelelo 'tikuma' eka ntila wa 8 lowu nge 'Ivi va tikuma va ri varhangeri.
- Hi ntila wa 10 lowu nge 'Mitirho ya vona ya vukanganyisi na vukungundzwana', mutlhokovetseri u tirhisile vamavizweni 'vukanganyisi' na 'vukungundzwana' ku tiyisisa hilaha varhangeri lava va phangaka rifumo leri a ri fanele ku pfuna tiko hinkwaro va tifumisa hi rona, vaakatiko va sala va xaniseka.
- Ku hlamusela ndlela leyi varhangeri lava va nga riki na mhaka na ku pfuna van'wana hakona, va tirhelaka makhwiri ya vona ntsena, mutlhokovetseri u tirhisile riencisi 'n'hwaa', eka ntila wa 12 lowu nge: 'Va sengela enon'weni va tshika thunga ri lo n'hwaa', leswi kombaka leswaku a ku na nchumu. U tlhela a swi seketela hi xivulavulelo 'ku sengela enon'weni', leswi kombaka leswaku va dya voxo.
- Xivuriso xa 'vukati va kandza hi mbilu' lexi nga eka ntila wa 31 lowu nge 'Phela vukati va kandza hi mbilu', xi hlamusela leswaku evukatini munhu u fanele ku tiyisela swiyimo swo tika leswi a nga hlanganaka na swona ku tshama kona. Hi xivuriso lexi mutlhokovetseri u komba leswaku vanhu a va tshame eka mihlango ya vona ya tipolitiki handle ko yi balekela.

Matirhiselo ya mutlhokovetseri ya ririmi ra vutshila eka xitlhokovetselo lexi ya humelerisa vuswikoti bya yena bya matirhiselo ya ririmi ku paluxa hungu hi vanhu lava ngenelaka tipolitiki hi xikongomelo xo tifumisa na leswi va hanyisaka xiswona.

MAAVELO YA TIMARAKA:**V = 06****X&R = 04**

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI YI NGA EKA PHEJI YA 25. TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[10]**XIVUTISO XA 2 (XIMBANGU)****I MAVALA MAN'WE – ME Mhinga**

- 2.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi wanuna loyi a tshikaka nsati wa yena wo lulama hi ku yengiwa hi wo saseka, wo yiva no pfumala mahanyelo.✓ Wanuna loyi u tsundzuxiwa leswaku vavasati va fana naswona u fanele ku lulamisa swihoxo na nsati wa yena a tshika ku hlongorisana na vavasati vo saseka.✓ (2)
- 2.2 'Hikuva leswi wena u swi nyenyaka van'wana va wa va pfuka ku swi ovelela./Ntila wa 43.✓ (1)
- 2.3 fana./C.✓ (1)
- 2.4 Riencisi 'Njara!' ri vula nchumu lowu yimeke wu tiya wu nga tsekateki.✓ Mutlhokovetseri u hlamusela leswaku varhandzani va fanele va hanya hi kurhula na ku tiyiselana leswaku muti wa vona wu tiya.✓✓ (3)
- 2.5 I ku tshikelela/tiyisisa.✓ (1)
- 2.6 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a amukela a tihanyela hi kurhula, siku rin'wana Xikwembu xi ta n'wi nyika nuna loyi a nga ta n'wi rhandza.✓✓ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

[10]**XIVUTISO XA 3 (XIMBANGU)****VUTSWARI BYA VUPHUKUPHUKU – NW Phakula**

- 3.1 Mutlhokovetseri u humelerisa xifaniso xa manana wo pfumala vumunhu loyi a tsandzekaka ku tshinya na ku tsundzuxa n'wana wa yena kambe a n'wi sirhelelaka no n'wi yimelela hambiloko a famba a onha swa vanhu.✓✓ (2)
- 3.2 'Ve ri oloriwa ra ha tsakama./Ntila wa 9.✓ (1)
- 3.3 yimelela n'wana wa yena loko a endlile swo biha./C.✓ (1)
- 3.4 Rito 'tsakula' ri vula ku va munhu a ha hefemula ku kombisa leswaku wa ha hanya.✓ Mutlhokovetseri u hlamusela leswaku manana loyi u tsandzeka ku laya n'wana wa yena loko a onhile swa vanhu a ha hanya.✓✓ (3)
- 3.5 Wo tshikelela/tiyisisa.✓ (1)
- 3.6 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta nyuma✓ hikuva hanyelo ra yena a ri kahle hikuva tanihi mutswari wa vutihlamuleri a a fanele a tshinya n'wana wa yena, ku nga ri ku n'wi yimelela.✓ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

[10]

XIVUTISO XA 4 (XIMBANGU)**WA HA SWI TSUNDZUKA XANA ? – KG Ngobeni**

- 4.1 Xitlhokovetselo lexi xi humelerisa mhaka ya wanuna loyi a tsundzuxaka murhandziwa wa yena hi siku leri va nga sungula ku rhandzana hi rona. U tlhela a komba nkoka wa ku hlayisa rirhandzu masiku hinkwawo ku nga ri ku tsakisa murhandziwa wa wena hi siku ra 14 Nyenyenyani ntsena.√√ (2)
- 4.2 'Loko u ku: 'swi tiva hi wena'?/Ntila wa 26.√ (1)
- 4.3 Mintila ya 5 na 6./A.√ (1)
- 4.4 Ku 'phofula' i ku va munhu a vula swo karhi leswi n'wi karhataka.√ Mutlhokovetseri u vula leswaku loko varhandzani va byelana hi leswi va karhataka hi rirhandzu ra vona swi ta endla leswaku va tshama va tsakile.√√ (3)
- 4.5 Mutlhokovetseri u vula leswaku wa ha ri tsundzuka kahle siku leri va nga sungula ku rhandzana hi rona.√ (1)
- 4.6 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona swi ri kahle hikuva hi siku leri varhandzani va pfuxelela rirhandzu ra vona hi ku nyikana tinyiko ku tsakisana.√√

KUMBE

Ndzi vona swi nga ri kahle hikuva van'wana va tshamela ku xanisa varhandziwa va vona kambe loko siku leri ri fika va va xavela tinyiko va langutela leswaku va tsaka ku ri hi ku loko ri hundza va tlhelela eka mintolovelovelo ya vona yo va xanisa./Ndzi vona swi nga ri kahle hikuva lava vo pfumala swi endla leswaku varhandziwa va vona va twa onge a va rhandziwi loko va nga fikeleli ku va xavela na ku va nyika tinyiko.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

(2)
[10]

XITLHOKOVETSELO XO KA XI NGA RI XA NDZAWULELO**NDZUMBA WA AFRIKA2 – SJ Malungana****XIVUTISO XA 5 (XIMBANGU)****MANANA, NYELETI YO XONGA – VD Salane**

- 5.1 Mutlhokovetseri u byela vahlayi hi rirhandzu leri mana wa yena a n'wi kombeke rona kusukela loko a ha ri ntsongo, laha a tsundzukaka no khensa hinkwaswo leswinene leswi a n'wi endleleke swona.√√ (2)
- 5.2 'Loko ndzi gugurhuteka u ndzi kombile ndlela.'/Ntila wa 16.√ (1)
- 5.3 khensa./B.√ (1)
- 5.4 Ku 'fukamela' i ku tshamela mandza hi xikongomelo xo ma kufumeta.√ Mutlhokovetseri u vula leswaku manana wa yena u n'wi kurisile hi rirhandzu no n'wi sirhelela eka mitlhonthlo ya vutomi leyi a fanele a hlangana na yona.√√ (3)
- 5.5 U tsakile hikokwalaho ka rirhandzu leri mana wa yena a nga na rona eka yena tanihi n'wana wa yena ku fana na ku va a n'wi ongorile emavabyini.√ (1)
- 5.6 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ma kahle swinene hikuva manana loyi a kurisaka vana va yena hi rirhandzu wa va tsakisa, leswi endlaka leswaku va kula va tsakile no xixima van'wana.√√ (2)
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) [10]

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NOVHELE/MFUWO WA RIXAKA**NOVHELE****XIVUTISO XA 6 (XITSALWANA)****MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

Xivuriso lexi nge: 'Hambi u famba ankoveni, lundza ri ta vonaka', xi vula leswaku hambu munhu a nga endla swo biha amunyameni, mihandzu yi ta tikomba. Leswi swi tlhela swi kombisa leswaku swilo hinkwaswo leswi munhu a nga swi endlaka exihundleni a ehleketa leswaku a swi tiviwi hi munhu a swi tshami swi ri xihundla hilaha ku nga heriki, kambe swi humela erivaleni swi tiviwa hi mani na mani. Leswi swi seketeriwa hi leswi humeleleke Johnson Hlongwane eka tsalwa leri.

- Johnson Hlongwane a a ri museketeri wa mininjhere Brooks efemeni ya PPE eGiyani kutani hikokwalaho ka rivengo leri a a ri na rona eka Ephraim Chavalala hikokwalaho ka matirhelo ya yena ya xiyimo xa le henhla, u sungurile ku endla matshalatshala ya ku n'wi onha vito leswaku a ta ka a nga xi kumi xitulu xa vuhlanganisinkulu kambe a hlongoriwa entirhweni.
- Hlongwane a a chava matirhelo lamanene ya Chavalala laha a ehleketa leswaku u ta n'wi tekela xitulu xa ku va mupfuneti wa mininjhere kutani a vona swi antswa leswaku ku thoriwa munghana wa yena George Mathebula, loyi a tirha eka *Summit News*.
- Ku tiyisisa leswaku Chavalala a nga tlakusiwi, loko a ri na mutirhikulobye Mkhari a n'wi vulavula ku biha ku ri ndlela yo kota ku kuma nseketelo eka yena.
- U hlohloterile mininjhere Brooks leswaku Chavalala a nga nyikiwi ntirho wa vuhlanganisinkulu, a vula leswaku wa ha ri ntsongo, yi ri ndlela yo n'wi sivela ku tlakusiwa.
- Loko a twile leswaku Chavalala u fanele ku ya eEurope, u lumile ehansi a hlohlotela Brooks leswaku a nga pfumeleli munhu wa xiyimo xo fana na Chavalala ku ya yimela feme, a vula leswaku loyi a nga yimelaka feme kahle i Mathebula.
- Loko a vona onge tipulani ta yena ta ku sivela Chavalala leswaku a nga yi a ya yimela feme eEurope a ti tirhi kahle u ngungumerile navusiku a ya eka n'anga ya yena Xingovenani le Fotini, laha a voniweke hi Nsatimuni.
- Hlongwane u kunguhatile na vanghana va yena leswaku ku yiviwa cheke ehofisini ya Nyeleti ku ya hakeriwa xikweleti xa Chavalala eka OK eTzaneen leswaku loko swi ta kumeka Chavalala a ta hlongoriwa entirhweni.
- Hlongwane u yivile cheke kutani a nyika Jerico leswaku a fojara minsayino ya yena na Brooks kutani a nyika Maria ku ya hakela xikweleti xa Chavalala eka OK.
- Loko timhaka ti bihile hikokwalaho ka leswi Mlambo a endleke vulavisisi kahle, Jerico na Maria va khomiwile, laha xihundla xa leswaku a va rhumiwile hi Hlongwane xi humeleleke erivaleni.
- Hlongwane u komberile ku pfuniwa hi ntukulu wa yena Lunga loyi a a ri gqweta leswaku a nga voniwi nandzu kambe a swi pfunangi nchumu.
- Swihundla hinkwaswo swi humerile erivaleni. Loko maphorisa ma yile eku n'wi khomeni, ma kumile a tikhiyerile ehofisini a hlurvurile swiambalo hikuva a a hlanganile nhloko.

Timhaka hinkwato leti nga laha henhla ti kombisa tindlela hinkwato to hlongorisa Chavalala entirhweni leti Hlongwane a ringeteke ku ti tirhisa exihundleni, leti nga tsandza kutani swihundla hinkwaswo swa yena swi humela erivaleni.

MAAVELO YA TIMARAKA:**V = 15****X&R = 10**

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]**XIVUTISO XA 7 (XIMBANGU)****MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

- 7.1 I Nyeleti.✓ (1)
- 7.2 I ya makungu ya Hlongwane yo lava ku hlongorisa Chavalala entirhweni leswaku ku ta nghena munghana wa yena Mathebula.✓✓ (2)
- 7.3 Hlongwane a nga swi koti ku hanya kahle na vatirhikulobye efemeni kasi Mukhari yena u khoma vatirhi hinkwavo kahle a tlhela a kota ku va pfuna hi switsundzuxo swa vutomi na matirhelo.✓✓ (2)
- 7.4 xikelemakhiya./C.✓ (1)
- 7.5 Leswaku a a nga tshembekangi naswona a a ri khamba.✓✓ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 7.6 I murhangeri wa xiviri loyi a a kota ku hanyisana na ku tirhisana na vanhu hinkwavo kahle.✓ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)
- 7.7 A ndzi ta xi tsundzuxa leswaku xi nga kali xi vilela hikuva ku hava xihundla emisaveni, ntiyiso wu ta humela erivaleni, vaendli va timhaka va ta kumeka.✓✓✓ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (3)
- 7.8 A a yile eEurope.✓ A a ya yimela feme ya PPE enhlengetanweni ya van'wamabindzu va misava hinkwayo.✓ (2)
- 7.9 Nyeleti a a sarile a khomiwa✓ hikokwalaho ka leswi a lumbetiwa leswaku u tekile cheke ya feme a ya hakela xikweleti xa Chavalala eka OK✓ naswona u yimisiwile entirhweni hikokwalaho ka nandzu lowu.✓ (3)
- 7.10 A a swi tiva leswaku loko Chavalala a a ri kona a ta va a nga xanisiwangi no yimisiwa entirhweni.✓✓ (2)
- 7.11 A a titshebamba naswona a tiva leswaku leswi yena a vuyeke xiphigo lexi Nyeleti a ri na xona xi ta lulamiseka.✓✓ (2)
- 7.12 Ku andza ka vubihi na vukungundzwana lebyi endliwaka hi varhangeri emintirhweni.✓✓ (2)
- 7.13 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya yena. Xikombiso: Swa ndzi khunguvanyisa✓ hikuva va rila hinkwavo hi ku twa ku vava hileswi Nyeleti a yimisiweke entirhweni a ri hava nandzu, leswi ndzi vavisaka na mina.✓ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

[25]

XIVUTISO XA 8 (XITSALWANA)**MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni**

I ntiyiso leswaku mutswari un'wana na un'wana u navelela n'wana wa yena ku humelela eka hinkwaswo leswi a swi endlaka na ku tsakela leswaku a nga n'wi khomisi tingana hi mahanyelo ya yena. Leswi swi seketeriwa hi swiendlo swa manana Cheyeza Baloyi na Mufundhisi Tlhomandloti.

- Manana Cheyeza Baloyi u navelela n'wana wa yena Celela leswinene hi ku va a komba ku vilela loko a nga yi exikolweni, laha a kombelaka ku pfuniwa hi Mufundhisi Tlhomandloti leswaku a ta n'wi laya.
- Celela a a yiva na ku hanya hi vugevenga, leswi nga fambelaniki na vutomi lebyi vatswari va yena a va navela byona.
- Loko Celela a duvuriwile hi maphorisa endzhaku kaloko va phangile no yiva mali emulungwini, mana wa yena u n'wi xingile no n'wi vukarha hi rirhandzu ra vutswari, a navela leswaku a nga lovi hambileswi a swi n'wi khomisa tingana.
- U komberile leswaku Mufundhisi Tlhomandloti a ta n'wi endlaka xikhongelo hi ku navela leswaku Xikwembu xi n'wi twela vusiwana xi n'wi pfuna hikokwalaho ka leswi a a n'wi navelela leswinene.
- Mufundhisi Tlhomandloti a a navela leswaku vana va yena havambirhi, Madambi na Nyiko va endla leswinene ntsena, va nga endli leswi nga ta n'wi khomisa tingana hikokwalaho a a tikarhatela ku va laya minkarhi hinkwayo.
- Wa tsaka ku vona leswaku Madambi n'wana wa yena wa mativula u tlharihile swinene etibukwini hikokwalaho a a tshamela ku n'wi themendhela hi swona na ku n'wi hlohlotela leswaku a nga tlheleli endzhaku.
- Ku tsakela ka Mufundhisi Tlhomandloti a ku hetiseki hikokwalaho ka futa leri Madambi a a ri na rona, leswi a swi n'wi khomisa tingana hikuva a a vona swi nga fambelani na ku basa ka ndyangu wakwe.
- Loko Madambi a rhandzanile na Soluka Maduna wa Muqhoza, tata wa yena u arile leswaku a n'wi teka hikokwalaho ka leswi a a vona ku ri mhaka ya tingana ku va ndyangu wa yena wu thyakisiwa hi tinxaka timbe hikuva yena a a lava ku va xikombiso lexinene eka vatswari hinkwavo va Vatsonga.
- Ku va Nyiko n'wana wa Mufundhisi Tlhomandloti a hlaurile ku va mufundhisi tanihi tata wakwe swi tsakisile tata wa yena swinene, leswi a swi endlaka leswaku a tshamela ku n'wi hlohlotela leswaku a va mufundhisi na murisi lonene.
- Ku navela ka Mufundhisi Tlhomandloti a ku hetiseki nakambe hi swiendlo swa n'wana wa yena Nyiko loyi a tsandzekeke ku landzelela minkondzo ya tata wa yena ku va mufundhisi loyi a a pfumala xisandzu hikuva u rhandzanile na N'wa-Mdanisi, leswi koxeke leswaku a hluvuriwa nguvu ya vufundhisi.
- Loko Nyiko a lava ku hluvuriwa nguvu ya vufundhisi endzhaku ka loko swi kumekile leswaku u bihisile N'wa-Mdanisi emirini, wa n'wi yimelela hi ku navela leswaku a nyikiwa nkarhi wa ku kota ku lulamisa xihoxo xa yena.
- Mufundhisi Tlhomandloti u hundzile emisaveni endzhaku ka rifu ra n'wana wa yena Nyiko hikokwalaho ka mbitsi.

Nkanelo lowu nga laha henhla wu tiyisisa leswaku mutswari un'wana na un'wana u navelela n'wana wa yena ku humelela eka hinkwaswo leswi a swi endlaka na ku tsakela leswaku a nga khomisiwi tingana.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 9 (XIMBANGU)**MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni**

- 9.1 I Mbazima Baloyi./I Mbazima.√ (1)
- 9.2 Celela a a duvuriwile/baleseriwile hi maphorisa endzhaku ka loko a kumeke a ri un'wana wa makhamba lawa ya nga faya na ku yiva mali ya mulungu.√√ (2)
- 9.3 N'wa-Ndleleni loyi a ri kwale ka Baloyi u rhumiwile ku ya vitana Mufundhisi Tlhomandloti, laha a n'wi tiviseke hi ta ku vaviseka ka Celela.√√√ (3)
- 9.4 maphorisa./C.√ (1)
- 9.5 'Xihondzo' swi vula nchumu lowu akiweke tanihi mfungho wa xitsundzuxo xa xilo xa nkoka kutani Celela u hlamusela leswaku mali leyi a yi nyikeke mana wa yena u ta sala a n'wi tsundzuka hi yona.√√ (2)
- 9.6 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku vukhamba a byi hakeri.√√ (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 9.7 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya yena. Xikombiso: A swi ta ndzi khomisa tingana√ hikuva ku hava mutswari loyi a nga tinyungubuyisaka hi ku nyikiwa swilo swo yiviwa.√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 9.8 Maduna.√ A a tshama eDube.√ (2)
- 9.9 Va hetelele va tekanile endzhaku ka rifu ra Mufundhisi Tlhomandloti, tatana wa Madambi.√√ (2)
- 9.10 Leswaku a a ri na rirhandzu ra ntiyiso naswona a a nga hundzuki eka xiboho lexi a xi tekeke.√ (1)
- 9.11 Mufundhisi Tlhomandloti a a rhangisa rixaka handle ka ku languta rirhandzu kasi Madambi yena a a vona rixaka ri nga ri na nkoka eka ku tekana, lexikulu a ku ri rirhandzu.√√ (2)
- 9.12 Vana va va na mahanyelo lama hambanaka na ya vatswari va vona.√√ (2)
- 9.13 Ndzi nga vula leswaku i ra ku konyolola hikuva u vula leswaku a nge teki, ivi a hetelela a teka Soluka loko tata wa yena se a lovile.√√√ (3)

[25]

XIVUTISO XA 10 (XITSALWANA)**XIMITANTSENGELE – IS Shabangu**

Xivuriso xa 'Nhlampfi i ya mangheno' xi hlamusela leswaku nsati wo sungula kolwa hi yena, loko u ta teka un'wana ku siva lowo sungula wa hoxisa kumbe loko u lo kala u lahlekelela hi xilo xo sungula a wu nga ha xi kumi, xi kongomisiwa eka munhu loyi a tihumesaka eka vuxaka byo karhi hi ku vona onge munhu wa kona a hi lonene. Xivuriso lexi xi tibaluxa swinene hi leswi humelelaka evuton'wini bya Godi.

- Ntsengele Godfrey Kubayi loyi a a tiveka hi vito ra Godi a a ri na nsati wa yena Lindiwe loyi a a ri na xichavo na malwandla swinene, laha endyangwini wa vona a ku khuluka ntsako na rirhandzu.
- Lindiwe a a xixima Godi tanihi nhloko ya muti, na vana va yena a va n'wi xixima swinene.
- Ntsako wa vona wu kavanyetiwiwe loko Godi a kumile ntirho wa vumininjhere eka GDC eGiyani, laha a yengiweke hi Florence Ndlovu loyi a a tiviwa ngopfu hi vito ra Mafloza kutani a wela endzingweni wo rhandzana na yena.
- Godi u sungurile ku xanisa nsati wa yena Lindiwe na vana hi ku nyanyukisiwa hi rirhandzu leri a a kombiwa rona hi xigangu xa yena Mafloza.
- Lindiwe u ringetile ku komba nuna wa yena swihoxo swa yena kambe nuna a nga n'wi yingisangi kufikela laha a nga kala a kombela Sambula malume wa Godi ku ta n'wi pfuna hi ku vulavurisana na Godi ku ololoxa xiphiko lexi, kambe Godi a ala ku twa.
- Godi u sukerile nsati na vana a ya tshama na Florence eka Siyandhani laha a nga fika a n'wi akela na dyiyindlu dya manyunyu.
- Mafloza a a tikomba a rhandza Godi swinene kasi entiyisweni a nga n'wi rhandzi, a a lava ku hlayiseriwa n'wana loyi a a n'wi languterile.
- Mbuyangwana Godi u xisiwile a byeriwa leswaku ndzhwalo lowu Mafloza a wu rhwarile i wa yena kasi a wu ri wa Mandla Bamuza.
- Timhaka ti sungurile ku biha loko Godi na Mafloza va ta va va hlongoriwile entirhweni le ka GDC hi ku tsandzeka ku tikhoma na ku xixima ntirho va rhangisa ta rirhandzu, laha a va hundzurile hofisi ya ntirho kamara ra vona ra ku etlela.
- Rirhandzu ra Mafloza ri phyile bya mati, a sungula ku komba Godi mavala ya yena ya ntiyiso hi ku n'wi komba vubihhi hinkwabyo bya yena.
- Mafloza u sungurile ku xanisa Godi, a nga ha n'wi nyiki swakudya no n'wi hlayisa a nga ha n'wi hlayisi.
- A a ngenisa vavanuna endlwini ya Godi a ri kona hi ku lava tithendara. Loko Godi a vulavula, a a biwa a tlhela a rhuketeriwa swinene emahlweni ka vana.
- Godi a a dya mbitsi masiku hinkwawo hi ku byeriwa leswaku a tlhelela eka nsati wa yena Lindiwe.

Ku va Godi a tshikile nsati wa yena wo sungula loyi a a n'wi rhandza no n'wi xixima a ya tihoxa eka Mafloza loyi a a n'wi xanisa no n'wi dyisa mbitsi ku vile xihoxo hikuva a nga ha ri kumangi rirhandzu ro fana na ra nsati lowo sungula, leswi endleke leswaku a tlhelela eka yena a ya tisola.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 11 (XIMBANGU)**XIMITANTSENGELE – IS Shabangu**

- 11.1 I Florence./I Mafloza.√ Va vulavula va ri ehofisini ya Godi eka GDC./Va vulavula va ri ehofisini ya Godi.√ (2)
- 11.2 A ku ri ku ya onga Godi leswaku a ta rhandzana na yena hi ku tinyiketela ku n'wi endlela tiya.√√ (2)
- 11.3 Hileswi eka GDC a nghenisiwile hi xigangu xa yena Mandla hambileswi a a nga ringanelangi ku tirha ntirho lowu a nyikiwile wona hileswi a a nga dyondzangi, hitlhelo na Godi u n'wi tlakusile a ya va mabalana wa yena endzhaku ka loko va rhandzanile ku ri hi ku a a nga ringanelangi ku kuma ntirho lowu.√√ (2)
- 11.4 I munhu wo delela na ku tekela van'wana ehansi.√/Leswaku i munhu wa vutitshembi, loyi a kotaka ku fikelela swikongomelo swa yena handle ka ku tichava.√ (1)
- 11.5 Ku vangiwile hileswi Godi a nga ha ri na mali hikokwalaho ka leswi a hlongoriwile entirhweni.√√ (2)
- 11.6 Hileswi a a toloverile ku rhandzana na vavanuna lava nga varhangeri eGDC naswona va ri na mali.√ (1)
- 11.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ma khorwisa hikuva va kona vavasati lava nga na mintolovelo yo tivulavurisela vavanuna loko va lava ku kuma swilo swo karhi.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 11.8 Swi le mutini wa Godi./Swi le ka yindlu ya nomboro ya 2347D eGiyani.√ Vana va Lindiwe a va endlile nkhuvo wo khensa mana wa vona loko a va kurisile.√ (2)
- 11.9 Lindiwe loko Godi a n'wi siyile u tiyiserile a tshama a tikurisela vana a ri yexe, a nga lavi vavanuna ku n'wi pfuna kasi Mafloza loko a siyiwile hi Mandla u tsandzekile ku tiyimela, a lava Godi ku ta n'wi pfuna ku hlayisa vana.√√ (2)
- 11.10 timbilu ta vanhu a ti vavisiwile./B.√ (1)
- 11.11 U tsutsumile endzhaku ko humeseriwa xibamu hi Vhelaphi,√ hi ku chava ku nghena ekaya a ri yexe u yile eka malume wa yena Sambula laha Masindi a nga kombela Rheyila leswaku a n'wi heleketa ekaya. √√ (3)
- 11.12 Vavasati va fanele va dyondza ku tiyisela no yima va hlayisa mindyangu ya vona hambiloko vavanuna va vona va va balekerile.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisiseka.) (2)
- 11.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona onge a nga va a nyumile swinene√ hikuva yena a a vona Godi a nga ha pfuni nchumu naswona a a nga ha n'wi naveleli leswaku a humelela evuton'wini.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (3)

(3)
[25]

MFUWO WA RIXAKA**XIVUTISO XA 12: NTSHEKETO (XITSALWANA)****RIVOMBA RA VUTSONGA – C Lambane na MT Mthombeni**

Mitsheketo na swiphato swa ndhavuko tanihi mfuwo wa rixaka swi dyondzisa mahanyelo, swi tlhela swi nyika vutivi. Leswi swi paluxiwa/humelerisiwa hi leswi swi humelelaka eka ntsheketo wa 'N'wambilumakokorho' na xiphato xa ndhavuko xa 'Mapungubwe'.

- Eka ntsheketo lowu ku vulavuriwa hi wanuna loyi a a ri muhloti naswona a a tekile vasati vambirhi. Ku vuriwa leswaku lontsongo a a ri lolu.
- Loko a dlayile gamba u komberile nsati lontsongo ku ri sweka kambe hi vulolo bya yena a nga pfumelangi, a vula leswaku gamba a nga dyi naswona a nga khomi ku ri hi ku entiyisweni a a dya, o loloha ku sweka.
- Nsati lonkulu u hlamuraile leswaku hambileswi yena a nga dyeki u ta sweka, leswi tikombaka leswaku a a nga tumbetangi nchumu naswona wa tshembeka.
- Loko va yile etihunyini nsati lontsongo u hembile a vula leswaku u rivele harhi kasi a ku ri rhengu ro ya yiva nyama ya gamba, leswi paluxaka ku ka a nga tshembekangi .
- U dyile nyama hinkwayo a siya marhambu a ehleketa leswaku u swi kotile naswona ku hava loyi a nga n'wi ehleketelaka, a rivala leswaku ku hava xihundla emisaveni.
- Namadyambu loko wanuna a lava ku dya u kumile marhambu ntsena, loko a vutisa vasati va yena hinkwavo va kanetile va vula leswaku a va tivi nchumu.
- Wanuna u tekile goza ra leswaku ku yiwa emungomeni, laha hi ku chuha nsati lontsongo hi ku vona leswaku timhaka ti bihile a leleke n'wana wa yena wa mufana leswaku loko a vona n'hwembe yi vunile, u fanele ku longa swilo swa yena a ya eka kokwana wa yena.
- Wansati lontsongo u biwile hi mungoma kutani a wela egojini a lova. Leswi swi dyondzisa vanhu leswaku va hanya hi ntiyiso.
- Loko n'hwembe yi vunile, xifanyetana xi longile xi ya eka kokwana wa xona laha endleleni xi hlanganeke na N'wambilumakokorho loyi a xi byeleke leswaku va hluvula swiambalo va khida.
- N'wambilumakokorho u humile a ambala swiambalo swa xifanyetana kutani a xi lerisa leswaku xona xi ambala dzovo ra yena lero nuhwa va rhangisana va ya eka vakokwana wa xifanyetana, leswi swi dyondzisa leswaku munhu a nga fanelangi ku tshemba munhu loyi a nga n'wi tiveki.
- Loko va fika eka kokwana wa xifanyetana N'wambilumakokorho u khomiwile hi malwandla loko xifanyetana xi khomiwa hi ndlela ya tihanyi hikokwalaho ka leswi mukhegula a ehleketa leswaku N'wambilumakokorho hi yena ntukulu wa yena, leswi hi dyondzisaka leswaku vanhu hinkwavo va fanele va khomiwa ku fana.
- Kokwana wa xifanyetana loko a ta va a swi lemukile leswaku N'wambilumakokorho a hi ntukulu wa yena u lukile rhengu ro cela goji kutani a vekela sangu ehenhla ka rona kutani a lerisa N'wambilumakokorho ku tshama ehenhla ka rona leswaku a ta n'wi tsemeta misisi hi xikongomelo xo lava leswaku a ta wela egojini.
- Hinkwaswo leswi swi dyondzisa leswaku loko vanhu va nga hanyi hi ntiyiso makumu ya kona hi lawa ya khomisaka tingana. Leswi a swi ta va swi siveriwile loko wansati lontsongo a a tshembekile eka nuna wa yena na N'wambilumakokorho a nga endlangi vubihhi lebyi a byi endleke hikuva swi va dlayisile.
- Eka xiphato xa ndhavuko xa 'Mapungubwe' ku humelerisiwa dyondzo ya leswaku ku va ntshava leyi yi hlayisiwile hi mfanelo swi pfuna tiko hi tlhelo ra ikhonomi tanihileswi vapfhumba va yaka hi xitalo va ya vona leswi humelelaka eka yona.

- Muphati u ri: 'Mapungubwe, loko ku humesiwa marito yo saseka ya wena murunguri wa timhaka, U hi khomele vumbhoni bya nhluvuko wa ka Ntimeni, Swimakiwa swa nsuku, koporo, nghilazi na vuhlalu a swi lo vuya!' Leyi i ndlela yo ndhundhuzela eka swilo swo saseka swa ntumbuluko leswi kumekaka entshaveni ya Mapungubwe, leswi nyikaka vutivi bya leswi nga entshaveni leyi eka vahlayi.
- Xiphato lexi xi ya emahlweni xi hlamusela leswaku ndhawu leyi yi endzeriwa hi vanhu vo huma ematikweni yo hambanahambana lava taka va ta dyondza hi matimu lawa ntshava leyi yi ma khomeke.
- Swiphato swa muxaka lowu swa pfuna swinene hikuva loko vahlayi va hlava hi tindhawu leti phatiwaka va kokeka rinoko kutani va navela ku ti endzela leswaku va ta hungasa eka tona hi minkarhi yo wisa na ku kuma vutivi.

Hinkwaswo leswi hlamuseriweke laha henhla hi ntsheketo wa 'N'wambilumakokorho' na xiphato xa ndhavuko xa 'Mapungubwe' swi tiyisisa mhaka ya leswaku matsalwa ya mfuwo wa rixaka ya dyondzisa na ku nyika vutivi byo karhi.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 13: NTSHEKETO (XIMBANGU)

'VHIMBHAMUKWAMA'

- 13.1 Swi pfuneta ku koka rinoko eka vayingiseri.✓ Ku nyika murunguri nkarhi wo wisa.✓ Ku nandzihisa ntsheketo.✓ Ku nyika mutsheketi nkarhi wo tsundzuka hi leswi a ha lavaka ku tsheketa hi swona.✓
(Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (2)
- 13.2 Va xiseterile Makhegu va vula leswaku va fanele ku kha tintsengele ta magaga ntsena, loko vona va kha to vupfa.✓✓ (2)
- 13.3 Ku 'vhimbamukwama' swi vula ku pfala saka kumbe ku siva xo karhi. Leswi swi yelana na ku va Vhimbhamukwama a pfallerile Makhegu enkwameni/esakeni leswaku a nga baleki, a famba a n'wi yimbelerisa hi ndlela.✓✓ (2)
- 13.4 ehansi./B.✓ (1)
- 13.5 U tsakisiwile hi mayimbelelelo ya Makhegu lamo nandziha lama a ma ta n'wi endla leswaku a va na ndhuma evanhwini.✓✓ (2)
- 13.6 U dlayiwile hi swikokovi leswi a a rhiywile hi swona./U file endzhaku ko lumiwa hi swikokovi leswi a swi hoxiwile endzeni ka nkwama/saka loko ku humesiwile xinhwanyetana.✓ Ndzi dyondzile leswaku mona a wu hakeli naswona wu nga ku nghanisa ekhomyeni.✓✓
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (3)

- 13.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A hi mhaka ya kahle hikuva loko a a lo va yingisa ingi a nga humeleriwangi hi khombo ro xanisiwa hi Vhimbamukwama.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 13.8 Swi pfunile hikuva mana wa Makhegu u kotile ku twa rito ra yena kutani a ponisiwa.√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (1)

XIPHATO XA NDHAVUKO (XIMBANGU)

'VALOYI'

- 13.9 Xiphato lexi xi vulavula hi va ka Valoyi laha muphati a tibumabumelaka hi hinkwaswo leswi va swi endlaka, swakudya swa vona na mintolovelo yin'wana ya rixaka leri. U tlhela a hi byela hi swivongo swin'wana leswi swi tirhisiwaka hi rixaka ra vona.√√ (2)
- 13.10 I ku va muphati a phata hi nyanyuko, mphofulo na nkholuko wa timhaka kutani a nga lavi ku kavanyetiwa.√√ (2)
- 13.11 Ku va na rintihho.√ (1)
- 13.12 Va ka Valoyi a va hatlisi loko va famba.√ (1)
- 13.13 I ku tshikelela/tiyisisa.√√ (2)
- 13.14 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta tsaka swinene no tinyungubuyisa√ hikuva a swi ta va swi ndzi kurisa naswona rixaka ra ka hina na van'wana a va ta twa no tiva matimu ya xona tanihileswi a xi ta va xi hlayisekile hi ku va xi tsariwile.√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 25

XIYENGE XA C: NTLANGU**XIVUTISO XA 14: XITSALWANA****HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

Hinkwaswo leswi hlamuseriwaka laha hansi, leswi humelelaka evutom'wini bya Matanato swi seketela mavulavulelo ya vakhale lama nge: 'Emutini wa toya a ku na nkosi kambe dzovo ra nghala i swivati ntsena', lama hlamuselaka leswaku loko munhu a tiendla nhenha u tshamela ku vaviseka kambe lowo miyela yena u tihanyela hi kurhula.

- Nsati wa Matanato, N'wa-Xirhami, u tinyiketile ebyalweni hikokwalaho ka leswi Matanato a a tshamela ku khomiwa a ya heta nkarhi wo leha ekhotsweni.
- N'wa-Xirhami u twisile Matanato ku vava hi ku va a teka mali leyi a a yi rhumela a ya xava byalwa ematshan'weni ya ku hlayisa vana hi yona, laha a a nwa a tlhela a xuxa kwalomo, leswi endleke leswaku vana va xaniseka.
- Leswi swi twisile Matanato ku vava kutani a tibyela leswaku swa antswa a nga ha vuyi ekaya.
- U tinyiketile eka vavasati va le madorobeni hi ku tibyela leswaku vona va antswa naswona va tlharihile, a va fani na vavasati va Machangana.
- Leswi swi endlile leswaku a lahlekeriwa hi swo tala hikuva a a fanele ku tsakisa vavasati lava leswaku va ta n'wi rhandza.
- U karile a khomiwa a ya tshama malembe yo hlaya ekhotsweni hikokwalaho ka ku rhandza ngopfu vavasati va le madorobeni.
- Loko a ri karhi a tirha ntirho wa le xirhapeni u khomisiwile hi wansati wa mulungu hikokwalaho ko dyela ximanga nyama, xona a xi nyika masi.
- U karile a ya rhandzana na n'wana wa buti wa yena ku nga Rhoda hikokwalaho ko landzelelana ngopfu na vavasati va Joni.
- Hikokwalaho ka ku rhandza switokofela swa le malokixini u karile a biwa a tekeriwa mpahla hinkwayo a sala hi manghilazi ya mahlo ntsena.
- Loko a tekeriwile mpahla va le ka vaRhoda, le vukon'wanini bya yena va ttherile va nwa mali leyi a yi kumile exitokofeleni va n'wi siya ntsena na hafu ya yona.

Nkanelo lowu laha henhla wu tiyisisa kahle leswaku loko munhu a tiendla nghwazi u hlangu na swo tala swo vava evuton'wini bya yena.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 15 (XIMBANGU)**HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

- 15.1 Eka Mayimayi./Ebyalweni.√ (1)
- 15.2 Hileswi a dyile timpiko ta huku leti wansati wa mulungu a a n'wi byerile leswaku a ya nyika ximanga, yena a teka a dya a nyika ximanga muladza wa masi.√√ (2)
- 15.3 nwa byalwa./A.√ (1)
- 15.4 Mavhavaza a ku ri wanuna loyi a a kota ku hambanisa swo saseka eka leswo biha kasi Matanato a a endla xin'wana na xin'wana hambu xi bihile.√√ (1)

KUMBE

- Mavhavaza a a kota ku dyondza eka swihoxo swa yena kasi Matanato a a nga dyondzi nchumu.√√ (2)
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)
- 15.5 I Matanato√ hikuva hi yena loyi a alaka loko a tsundzuxiwa, leswi endlaka leswaku a hlangana na ku tikeriwa ku kondza a vona ntiyiso kutani a cinca mahanyelo ya yena.√ (2)
- 15.6 Ma hundzukile ntiyiso hikuva u kale a ya biwa a tekeriwa mali hinkwayo na swiambalo exitokofeleni hikokwalaho ko ala ku famba na vanghana va yena hi ku yengiwa hi ku tshama va nwa byalwa na Rhoda xigangu xa yena.√√ (2)
- 15.7 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya yena. Xikombiso: A swi ta ndzi nyumisa ngopfu√ hikuva leswi a ndzi tiendla ntlhari a swi ta va swi herile hikuva ntlhari ya ntiyiso a yi ta va yi ri karhi yi tikomba hi nkarhi wolowo.√√ (3)
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)
- 15.8 Hileswi a a tekile Topisa n'wana wa buti wa Matanato, leswi vulaka leswaku a a ri mukon'wana wa yena.√√ (2)
- 15.9 Hileswi Matanato a biweke hi vatsotsi va tlhela va n'wi tekela mpahla hinkwayo a sala hi manghilazi ya mahlo ntsena kwale lokixini loko va ri exitokofeleni.√√ (2)
- 15.10 I ntlimbo wa le handle√ lowu a vangeriweke wona hi nsati wakwe N'wa-Xirhami loyi a a nwa ngopfu byalwa a nga hlayisi na vana.√√ (3)
- 15.11 Hileswi a a lave ku tshika nsati wa yena N'wa-Xirhami a teka Rhoda, n'wana wa buti wa yena.√ (1)
- 15.12 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku ku vulavurisana i mhaka ya nkoka leyi kotaka ku ololoxa swiphico ematshan'weni yo lan'welana.√√ (2)
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.)
- 15.13 A nga va a vula ntiyiso hikuva vanhu vo tala va kuma nkarhi wa ku endla swo huma endleleni kona swo fana na ku nwa byalwa na ku kuma swigangu.√√ (2)
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

(2)
[25]

XIVUTISO XA 16 (XITSALWANA)**VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

I ntiyiso leswaku makwanga na tihanyi/mona a swi na mbuyelo lowunene. Leswi swi seketeriwa kahle hi leswi humelalaka eka Boneka na Xikweni etsalweni.

- Boneka u vile na makwanga endzhaku kaloko a rhandzanile na Xikweni hikuva u n'wi byerile leswaku loko a lava ku teka yena u fanele a hlongola vasati va yena leswaku ku ta sala yena a ri yexe.
- Leswi swi endlile leswaku ku hlongoriwa na sesi wa yena N'wa-Vusika loyi a nga n'wi teka hi ku vona ku hlupheka ka yena a ta tshama na yena a n'wi kurisa, leswi a ku ri tihanyi tikulu swinene.
- Xikweni na yena hikokwalaho ka makwanga ya ku lava ku tikuma a nga lahlekeriwangi ku va a kurisile Boneka emutini wa yena a tlhela a n'wi cinela, u pfumerile ku hlongola vasati va yena handle ka nandzu.
- Boneka hikokwalaho ka mbilu ya yena ya tihanyi u xanisile vana va N'wa-Vusika hi xikongomelo xa leswaku va ta famba va landza mana wa vona, yena a ta sala na muti na vana va yena ntsena.
- Hikokwalaho ka makwanga, Boneka u yivile mali ya Xikweni a ya xava yindlu eBush leswaku loko Xikweni a hundzile emisaveni a ya tshama kona hi kurhula na vana va yena.
- Tihanyi ta yena ti tiyisisiwa kahle hi ku va a tsonile Khetani R5.00 ya ku teka pasi kambe a nyika n'wana wa yena Bodzani mali yo endla misisi na ya riendzodyondzo na loko a chelela Khegu murhi enyameni ya huku leswaku a ta dya, a fa.
- Loko Khegu a kumile vukati bya kahle le ka Rigigisi, Boneka hikokwalaho ka makwanga ya yena u vilerile a navela leswaku a swi ta va kahle loko a ku tekiwile Boneka n'wana wa yena kutani a n'wi yela en'angeni leswaku a hlongoriwa.
- Tihanyi ta Boneka ti tlhela ti tipaluxa kahle loko a sungula ku kholela na nuna wa yena Xikweni loko a ta va a humile phenxeni hi ku n'wi tsona swakudya, a n'wi lavela mirhi ya ku n'wi phuntisa na ku n'wi dyisa mbitsi.
- Makwanga ya Xikweni a ya n'wi vuyerisangi nchumu handle ka ku n'wi xanisa a kala a hundza emisaveni hi mbitsi.
- Boneka na yena makwanga na tihanyi ta yena a swi n'wi vuyerisangi nchumu hikuva mali yi vile yi hela, va teka yindlu va ka Mfumo.

Hinkwaswo leswi kaneriweke laha henhla swi tiyisisa leswaku makwanga na tihanyi/mona a swi vuyerisi.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 17 (XIMBANGU)**VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

- 17.1 N'wa-Vusika na N'wa-Vukwele./Vasati va Xikweni.√ Hi ku hlongoriwa hi nuna hi ku byeleteriwa hi yena (Boneka).√ (2)
- 17.2 A yiverile nuna wakwe Xikweni.√ U xavile yindlu eBush exihundleni no nyika vana va yena Bodzani na Gwirhani.√ (2)
- 17.3 rin'angan'anga./D.√ (1)
- 17.4 I ntlimbo wa le ndzeni√ lowu a tivangeleke wona hi matshalatshala yo tsundzuxa mana wa yena leswaku a va na mahanyelo lamanene kambe a tsandzeka ku n'wi cinca.√√ (3)
- 17.5 Hileswi mali leyi Boneka a a tibuma hi yona yi nga hela kutani a sungula ku hlupheka, ku kombisa leswaku mali a hi nchumu, leswi a swi nga ta humelela loko a a hlawurile Xikwembu hikuva xona xi tshama xi ri kona minkarhi hinkwayo.√√ (2)
- 17.6 Hileswi hambileswi Boneka a a ri na mali yo tala yi herile a sala a hlupheka, leswi kombaka leswaku leswi a swi vuriwa hi Bodzani swi hundzukile ntiyiso.√ (1)
- 17.7 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a tshika vubihi lebyi a byi endlaka, a endla leswinene leswaku a ta nghena ematilweni.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 17.8 EBush.√ A a tshama kona hikuva a xavile yindlu.√ (2)
- 17.9 Mana wa yena u arile ku n'wi heleketa eka nuna wa yena Matandzeni, a vula leswaku a nga ta ya hlupheka hikuva Matandzeni u na vasati votala.√√ (2)
- 17.10 Swi paluxa leswaku Boneka i munhu wa munyunyu hikuva u sindzisile ku xavela n'wana masi na bodhlela ro mama hi rona a ri karhi a swi tiva leswaku a nga ha ri na mali.√ (1)
- 17.11 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku i swa nkoka ku va munhu a hanyisana kahle na vanhu van'wana a ta kuma vo tsaka na vona loko a tsakile.√√ (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 17.12 I Khetani√ hikuva hi yena a sivelaka Boneka ku humelela eka ku navela ka yena ko hanya hi ku tiphina na vana va yena hikuva u hisile yindlu ya tatana wa yena leyi Boneka a a tshama eka yona.√ (2)
- 17.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: I wa ku komba ntiyiso lowu Boneka a a ala ku wu amukela wa leswaku mali yi sungula ku hela naswona yi ta hela a sungula ku hlupheka na vana va yena.√√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (3)

[25]

XIVUTISO XA 18 (XITSALWANA)**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: 'SWONA SWI RI SWA YINI?'**

Marito ya Nsatimuni yo yimelela vana va yena, Nyeleti na Madambi ehenhla ko endla swiendlo swo biha leswi a swi endlilwa hi vana va le Thulamahanci ya hundzukile xikhovolelo hikuva va endlile leswi a swi nga amukeleki, leswi kanetanaka na ku yimeleriwa ka vona.

- Nyeleti u sungurile ku va na xikulela na ku nghenelela timhaka ta lavakulu loko va kanerisana, leswi kombisaka hanyelo ro biha
- Loko mana wa yena a ri karhi a hehla vaakelani leswaku va xavile movha ku lava ku phikizana na vona, Nyeleti wa nghenelela ku komba leswaku a nga xiximi.
- A a nga suki laha ku nga na vatswari va yena loko va burisana hambiloko tata wa yena a n'wi lerisa ku suka hikwalaho ka leswi mana wa yena a a n'wi yimelela, u vula leswaku nuna wa yena u karhata n'wana.
- Loko thicara Mabasa a tile ekaya ku ta burisana na vatswari hi matirhelo yo ka ya nga amukeleki exikolweni ya Nyeleti na Madambi, Nyeleti u vula leswaku Thicara Mabasa wa karhata kutani mana wa yena a n'wi seketela.
- Nyeleti u sungurile ku rhandzana na vavanuna vo hambanahambana, a vuya vusiku ekaya, loko tata wa yena a vulavula mana wa yena a n'wi yimelela, ku ri hi ku mana wa yena u te vana va yena va nge endli swo huma endleleni.
- U khomiwile hi mavabyi hikwalaho ka mana wa yena loyi a a n'wi pfumelela ku famba na vavanuna vo hambanahambana.
- Madambi loko va ri eLulekani u vuyile a nwile byalwa na ku pyopyiwa a ri karhi a heleketiwa hi thicara Mabasa loyi a hlanganeke na yena exitarateni kambe mana wa yena a ya emahlweni a kaneta leswaku n'wana wa yena wa nwa.
- Ku va mana wa yena a n'wi yimelela swi endlile leswaku a ya emahlweni ku endla swo huma endleleni ku kondza a pfinya na ku dlaya Florence Nkuna kutani a khomiwa.
- Loko a tengisiwa nandzu lowu, u komberile nkarhi wo hlevela mana wa yena swin'wana, kasi u endlile ku n'wi luma ndleve ivi yi tsemeka, ku ri ndlela yo tlherisela loko mana wa yena a tsandzekile ku n'wi kurisa hi ndlela leyinene.

Nkanelo lowu wu tiyisisa leswaku marito ya Nsatimuni ya hundzukile xikhovolelo hikuva vana lava a a va yimelela, a va endlile hinkwaswo no tinyungubyisa hi vona, va endlile leswi kanetanaka na marito ya yena.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHla KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 19: XIMBANGU**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: '... TI LE TILWENI'**

- 19.1 Emutini wa Magaza eNkowankowa./Emutini wa Magaza.√ (1)
- 19.2 Wu vangiwile hi ku va Magaza a a tibyerile leswaku Chinghisa a nga ha n'wi rhandzi kambe u rhandza Nokuthula loyi a nga hlangana na yena loko a ri exikolweni.√√ (2)
- 19.3 venga./A.√ (1)
- 19.4 I xa ku va Chinghisa a nga fambangi loko Magaza a ta va a n'wi tsalerile papila a vula leswaku a nga ha n'wi rhandzi kutani a a tlhelele eka rikwavo.√√ (2)
- 19.5 I ntlimbo wa le ndzeni√ lowu a tivangeleke wona hikuva a tsandzekile ku byela Magaza ekusunguleni leswaku Lulu loyi a hlomeke na yena a hi ndzisana ya yena kambe i n'wana wa yena.√√

KUMBE

- I ntlimbo wa le ndzeni√ lowu a tivangeleke wona hi ku va a tsandzekile ku byela Magaza leswaku a nga ha veleki ku ri hi ku a a swi tiva.√√ (3)
- 19.6 Loko Magaza a hlangana na Nokuthula a a ehleketa leswaku u hetisekile kutani a hlongola nsati wa yena hi ku tiva leswaku se u kumile ntsumi kambe a kuma leswaku a nga hetisekangi na ku va a nga tshembekangi. Leswi swi seketela leswaku tintsumi ti le tilweni ntsena.√√ (2)
- 19.7 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a hlohlotela nsati wa yena Chinghisa ku dyondza xikolo xa lavakulu leswaku na yena a ta dyondzeka./A ndzi ta n'wi tsundzuxa ku papalata ku twisa nsati wa yena ku vava hikuva u n'wi hlayisele vana na ndyangu loko yena a ri exikolweni.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

NTLANGU: 'I MHANGU KU TILAVELA!'

- 19.8 Exipotweni xa ka Betty.√ A a ya nwa byalwa.√ (2)
- 19.9 Valerie i wansati wo hlonipha na rirhandzu ra xiviri eka nuna wa yena, loko nuna wa yena a n'wi xisa u n'wi twela vusiwana kasi Ella i munhu wo pfumala mahanyelo na ku rhandza ku phuntisa van'wana, u phuntisile Bayizani/Pieter.√√ (2)
- 19.10 Bayizani/Pieter u xanisile nsati wa yena Valerie a nga vi na mhaka na yena, kambe loko a ri eku xanisekeni u tlhelela eka yena a ya rila, kutani Valerie a nga n'wi amukeli. Leswi swi twisile Bayizani/Pieter ku vava.√√ (2)
- 19.11 I vanhu vo tlanga hi vavanuna va vanhu, va va dyela timali.√ (1)

- 19.12 Xi va lemukisa hi khombo leri nga vaka kona loko vavanuna va sukela mindyangu ya vona hikwalaho ka vugangu.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 19.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: U endlile kahle hikuva a a n'wi vavisile swinene lero a swi nga ha ta n'wi olovela ku n'wi tshemba.√√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

KUMBE

Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A nga endlangi kahle hikuva a swi kahle ku tlherisela xidyoho hi xidyoho.√√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

(3)
[25]

XIVUTISO XA 20 (XITSALWANA)

VADYONDZI VA NAMUNTLHA – SE Makhubele

Murhangeri lonene i munhu loyi a rhangelaka vanhu eka ntirho wo karhi hindlela leyinene no langutela leswinene eka vanhu lava a va rhangelaka. Matodzi Rambuda tanihi nhloko ya xikolo na yena u vile xikombiso lexinene eka vurhangeri bya yena, laha a a yimela ntiyiso minkarhi hinkwayo eka vadyondzisi na vadyondzi va xikolo xa Dyondzekani.

- Exikolweni u tsundzuxile vadyondzi ku fika hi nkarhi, ku ambala junifomo no hambana na timhaka ta vugangu, leswi kombaka ku navelela vana ku humelela tanihi nhloko ya xikolo.
- A a pfa a ya etitlilasini ku vona loko ku dyondziwa. Loko a ta va a kumile leswaku etlilasini ya ka 10A ku hava mudyondzisi hi pheriyodi ya Xinghezi u lerisile vadyondzi ku humesa tibuku va hlaya, a tlhela a fonela mudyondzisi Kanama ku hatla a ta vona vadyondzi, leswi languteriweke eka nhloko ya xikolo.
- Loko Fumani a ta va a tshembisile Xiluva ku n'wi tlhava hi mukwana, u karihile swinene loko Xiluva a yile eka yena ku ya mangala. U vitanile mudyondzisi Kanama a n'wi rhuma etlilasini ku ya kuma vumbhoni bya leswi vuriweke hi Xiluva, laha va kumeke mbangi na mukwana exikhwameni xa Fumani.
- Fumani u tisiwile ehofisini ku ta hlamusela leswi humeleleke. Matodzi u nyanyile ku hlundzuka loko a kumile mahungu ya leswaku exikolweni xa yena ku na n'wana loyi a dzahaka mbangi, leswi endleke leswaku a vitana vatswari va Xiluva na Fumani ku ta vonisana hi mahanyelo yo biha ya vana va vona loko va ri exikolweni.
- Endzhaku ko vulavula na vatswari va Fumani na Xiluva u tekile xiboho xo hlongola Fumani leswaku a nga n'wi onheli xikolo.
- Tanihi murhangeri u kotile ku yingisela no twela hikuva u yingisile vatswari va Fumani loko va kombelele Fumani rivalelo. Leswi Xiluva na mana wa yena va twisiseke timhaka ta ku rivalela Fumani na yena a nga honisangi kutani u tlherisile xiboho xo hlongola Fumani a tlhela a n'wi byela ku hambana na mahanyelo ya yena yo hamboloka.

- Loko a ta kuma mahungu ya ku lova ka Fumani na Xiluva u yile ka vaFumani na le ka vaXiluva ku ya tihlanganisa na vona no va chavelela endzhaku ka mafu ya vana va vona. U tivisile vadyondzi hi ta mafu a tlhela a va kombela xikan'we na vadyondzisi ku humesa mali yo chavelela.

Nkanelo lowu nga laha henhla wu tiyisisa ku tiyimisela na ku tikarhata ka Matodzi Rambuda ku vona leswaku vadyondzi va xikolo xa Dyondzekani va humelela, leswi kombaka vurhangeri lebyinene entirhweni wa yena.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 26. TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 21: XIMBANGU

VADYONDZI VA NAMUNTLHA – SE Makhubele

- 21.1 Exikolweni xa Dyondzekani./Exikolweni./Etlilasini ya Giredi ya 10A.✓ (1)
- 21.2 U byeriwile hi Vonani.✓ (1)
- 21.3 Kanama u rhumiwile hi nhloko ya xikolo ku ya landza Fumani endzhaku ka loko Xiluva a n'wi byerile leswaku Fumani u lava ku n'wi tlhava hi mukwana.✓✓ (2)
- 21.4 venga mbangi swinene./C.✓ (1)
- 21.5 Swi hlamusela leswaku vutomi bya Fumani a byi nyanya ku biha./Swi hlamusela leswaku mahanyelo ya yena a ma nga ha ri lamanene.✓✓ (2)
- 21.6 U va lemukisa hi khombo leri va nga hlanganaka na rona loko va burisana na vadyondzi lava dzahaka mbangi eswikolweni.✓✓ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 21.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: I mhaka ya kahle hikuva swi ta pfuna na vadyondzi lavan'wana ku chava ku endla swo biha hi ku chava ku paluxiwa.✓✓✓ (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (3)
- 21.8 U hlundzukisiwile hi mhangu ya ku lova ka Xiluva endlwini ya vona.✓ (1)
- 21.9 A a tala ku va tshembisa leswaku va ta hambanisiwa hi rifu.✓ (1)
- 21.10 Xiluva.✓ U hakerile riendzodyondzo.✓ (2)

- 21.11 Swi yelana hi ku va Talenta a bihile emirini kaye wa tin'hweti kufika loko Fumani a beburiwa, leswi a ku nga ri ntirho wo olova kutani Fumani u tlhela a xanisa vatswari va yena hi ku va yivela no dzaha timbangi exikolweni.√√ (2)
- 21.12 I ntlimbo wa le handle√ lowu va vangeriweke wona hi n'wana wa vona Fumani loyi a a ri na mahanyelo yo biha.√√ (3)
- 21.13 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku ku hlanganisela mhaka ya vugangu na ya dyondzo a swi kahle.√√ (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 21.14 Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku a tidyondzise ku vulavula ntiyiso hikuva vunwa byi nga paluxeka kutani a sala a khomiwile hi tingana.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 25
NTSENGO WA TIMARAKA: 80

XITANDZHAKU XA A: XIYENGE XA A: RHUBIRIKI YA MAKOREKETELO YA XITSALWANA XA VUTLHOKOVETSERI [TIMARAKA TA 10]

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
MAAVELO YA TIMARAKA	5–6	4	3	2	0–1
VUNDZENI -Nhlamuselo ya nhlokomhaka. -Nhlamuselo ya vuenti bya mavonelo, nseketelo na matwisiselo ya xitshuriwa.	-Nhlamuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo tlhonthi ya hambanahambana; lama seketeriweke hi ku hetiseka hi xithokovetselo. -Matwisiselo ya le henhla ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka kahle. -Mahlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo laya twalaka ya nyikiwile, kambe a hi hinkwawo lawa ya seketeriweke hi mfanelo. -Matwisiselo ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Nhlamuselo yo antswa ya nhlokomhaka. -Tinhlamulo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ya seketeriwile, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwisiselo yo ringanela ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Nhlamuselo leyi nga enetisiki ya nhlokomhaka. -Mpfumaleko wa tinhlamuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Nhlamuselo a yi fambelani na xithokovetselo. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.
TIMARAKA TA 6					
XIVUMBEKO NA RIRIMI	4	3	2	1	0–1
-Xivumbeko, nkholuko na maandlalelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiweke eka xitsalwana.	-Xivumbeko xa nkhaqato -Mavonelo ya tumbuluxiwile no andlariwa hi mfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo. -Ntivoririmi lowu pfumalaka swihoxo, mapeletelo na mahikahatelo.	-Xivumbeko lexi faneleke na nkholukelano lowunene wa mavonelo. -Nkholukelano wa mavonelo wa landzeleleka. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	-Ku na vumbhoni byin'wana byo komba xivumbeko. -Xitsalwana xi pfumala xivumbeko lexinene xa miehleketo na nkhaqato. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitayili swi tala ku va leswi faneleke.	-Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ya na nkholukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki.	-Xivumbeko xa xiyimo xa le hansi swinene. -Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili.
TIMARAKA TA 4					

LEMUKA: Loko mukamberiwa a nga tsalangi vundzeni lebyi languteriweke, a tsarile xitsalwana xa vutitumbuluxeri ntsena, nyika 0 (tandza) eka Vundzeni, Xivumbeko na Ririmi.

XITANDZHAKU XA B: XIYENGE XA B NA C: RHUBIRIKI YA MAKOREKETELO YA XITSALWANA XA MATSALWA - NOVHELE, MFUWO WA RIXAKA NA NTLANGU [TIMARAKA TA 25]

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI	12–15	9–11	6–8	4–5	0–3
-Nhlamuselo ya nhlokomhaka. - Nhlamuselo ya vuenti bya mavonelo, vumbhoni na matwisiselo ya xitshuriwa.	-Mahlamulelo yo hlawuleka: 14–15. -Mahlamulelo ya xiyimo xa le henhla: 12–13. -Nhlamuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo thonthla yo hambanahambana; ya seketeriwa hi ku hetiseka hi xitshuriwa. -Matwisiselo ya xiyimo xa le henhla ya muxaka wa tsalwa na xitshuriwa.	-Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka hindlela leyinene. -Mahlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo laya twalaka ya nyikiwile, kambe ya nga ri hinkwawo lama ma seketeriweke hindlela leyi languteriweke. -Ku na vumbhoni bya ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	-Nhlamuselo yo antswa ya nhlokomhaka; kambe a hi swiyenge hinkwaswo leswi hlamuseriweke hi vuenti. -Tinhlamuselo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ya seketeriwile, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwisiselo ya le xikarhi ya muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Mpfumaleko wa tinhlamuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Mavonelo matsongo ngopfu lama faneleke. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Maringetelo yo tsana yo hlamula xivutiso. -Mavonelo a ya tshembisi. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.
TIMARAKA TA 15					
XIVUMBeko NA RIRIMI	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
Xivumbeko, nkholuko lowunene na maandlalelo. Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiweke eka xitsalwana.	-Xivumbeko xa nkhaqato -Manghenelo na mahetelelo yo hlawuleka. -Mavonelo ya tumbuluxiwile no andlariwa hi mfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo.	-Xivumbeko lexi faneleke na nkholukelano lowunene wa mavonelo. -Manghenelo, mahetelelo na tindzimana letin'wana swi na nkholukelano lowunene. -Nandzelelano lowunene wa mavonelo. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	-Ku na vumbhoni byin'wana byo kombisa xivumbeko. -Ku na nandzelelano na nkholukelano kambe swi na swihoxo. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitaliyi swi tala ku va leswi faneleke. -Mavumbelo ya tindzimana hixitalo ya lulamile.	-Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ya na nkholukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki. -Mavumbelo ya tindzimana ya hoxekile.	-Mpfumaleko wa xivumbeko lexi kunguhatiweke wu kavanyeta nkholukelano wa mavonelo. -Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili swi endla leswaku xitsariwa lexi xi nga amukeleki. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki. -Mavumbelo yo hoxeka ya tindzimana.
TIMARAKA TA 10					
MAAVELO YA TIMARAKA	20–25	15–19	10–14	5–9	0–4

- Ku nga vi na ku hambana ko tlula swiyenge swimbirhi swa vuswikoti exikarhi ka maraka ya Xivumbeko na Ririmi na maraka ya Vundzeni.
- Nhlamulo ya vutitumbuluxeri yi fanele ku nyikiwa 0 (tandza) eka Vundzeni na 0 (tandza) eka Xivumbeko na Ririmi.